

OILAVIY MUNOSABATLARDA XOTIN-QIZLARNI TAZYIQ VA ZO‘RAVONLIKDAN HIMOYA QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-515-518>

Turdiyeva Latofat Almardonovna

Xalqaro innovatsion universiteti

“Psixologiya va jismoniy madaniyat kafedrası o‘qituvchisi,

Qarshi shahri (O‘zbekiston)

Email: l.turdiyeva87@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilaviy munosabatlar doirasida xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik muammosi, uning ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan tahliliga oid umumiy keltirib o‘tilgan.

Shuningdek, zo‘ravonlikning shakllari, sabablari, individual- ijtimoiy omillari, uning ayollar ruhiyati va jamiyat barqarorligiga ta’siri, xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilishning psixologik mexanizmlari va bunda ijtimoiy institutlar roli hamda zo‘ravonlikning oldini olishga oid ustuvor vazifalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy munosabatlar, oilaviy zo‘ravonlik, tazyiq, xotin-qizlar, ijtimoiy-psixologik omillar, ruhiy zo‘ravonlik, himoya mexanizmlari, ijtimoiy nazorat, gender tenglik.

Аннотация: В данной статье представлен общий обзор проблемы угнетения и насилия в отношении женщин в семейных отношениях, её анализ с социально-психологической точки зрения.

Также описаны формы, причины, индивидуальные и социальные факторы насилия, его влияние на психику женщин и стабильность общества, психологические механизмы защиты женщин от насилия, роль социальных институтов в этом процессе и приоритетные задачи предотвращения насилия.

Ключевые слова: социальные отношения, насилие в семье, угнетение, женщины, социально-психологические факторы, психологическое насилие, защитные механизмы, социальный контроль, гендерное равенство.

Abstract: This article provides a general overview of the problem of oppression and violence against women within family relationships, its analysis from a socio-psychological perspective.

It also describes the forms, causes, individual and social factors of violence, its impact on the psyche of women and the stability of society, psychological mechanisms for protecting women from violence, the role of social institutions in this, and priority tasks for preventing violence.

Keywords: social relations, family violence, oppression, women, socio-psychological factors, psychological violence, protective mechanisms, social control, gender equality.

Bugungi globallashuv sharoitida inson huquqlarini ta’minlash, xususan, xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilish dolzarb ijtimoiy muammolardan biri hisoblanadi. Oilaviy munosabatlar jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti bo‘lib, undagi sog‘lom muhit nafaqat alohida shaxslar, balki butun jamiyat barqarorligiga

bevosita ta'sir ko'rsatadi. Afsuski, ko'plab jamiyatlarda, jumladan an'anaviy qarashlar kuchli bo'lgan hududlarda oilaviy zo'ravonlik yashirin holatda saqlanib qolmoqda. Xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik ko'pincha oilaviy muammo sifatida baholanib, uning ijtimoiy-psixologik ildizlari yetarlicha ochib berilmaydi. Aslida esa bu holat murakkab psixologik, ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy omillar bilan uzviy bog'liq. Shu sababli mazkur maqolada oilaviy zo'ravonlik muammosini chuqur tahlil qilish, uning sabablarini aniqlash va samarali himoya mexanizmlarini ko'rsatib berish maqsad qilib olindi.

Ma'lumki, oilaviy zo'ravonlik jinsga asoslangan zo'ravonlikning eng keng tarqalgan shakli hisoblanadi. Oilaviy zo'ravonlik bu - biror-bir oila a'zosiga oilaning boshqa bir a'zosi tomonidan do'q-po'pisa qilinishi, bosim o'tkazilishi, haqorat qilinishi natijasida vujudga keluvchi jarayon bo'lib, u oiladagi insonlar o'rtasida sodir bo'ladi. Har bir inson oiladagi zo'ravonlikning qurboni yoki ijrochisiga aylanishi mumkin. Biroq, qayd etilgan holatlarning aksariyati erkaklar tomonidan ayollarga nisbatan sodir etiladi. Oilaviy zo'ravonlik BMT tomonidan erkaklar va ayollar o'rtasidagi kuchlarning tengsizligi ifodasi sifatida belgilanadi. Oilaviy zo'ravonlik oilada bir shaxsning boshqa bir shaxsga nisbatan jismoniy kuch ishlatishi, ruhiy bosim o'tkazishi yoki ijtimoiy-iqtisodiy cheklovlar orqali hukmronlikni saqlab qolishga intilishi bilan tavsiflanadi. Ushbu holat ko'pincha xotin-qizlarga nisbatan namoyon bo'lib, ularning shaxsiy erkinligi, qadr-qimmati va ruhiy barqarorligiga jiddiy putur yetkazadi. Psixologiya va sotsiologiya fanlarida oilaviy zo'ravonlik bir necha shakllarda namoyon bo'lishi ta'kidlanadi. Jismoniy zo'ravonlik tan jarohati yetkazish, erkin harakatlanishni cheklash orqali ifodalanadi. Ruhiy zo'ravonlik esa haqoratlash, qo'rqitish, kamsitish va doimiy nazorat qilish kabi xatti-harakatlar orqali namoyon bo'ladi. Iqtisodiy zo'ravonlik ayolni moliyaviy resurslardan mahrum qilish, ishlashiga to'sqinlik qilish va moddiy jihatdan qaram holatda ushlab turish bilan bog'liq. Jinsiy zo'ravonlik esa roziliksiz yaqinlik, majburlash va jinsiy erkinlikni cheklash ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ushbu zo'ravonlik shakllari ko'pincha bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, bir turdagi zo'ravonlik ikkinchisining kuchayishiga sabab bo'ladi.

Xotin-qizlarga nisbatan zo'ravonlikning kelib chiqishida jamiyatdagi ijtimoiy omillar muhim ahamiyatga ega. An'anaviy gender stereotiplari erkakning ustunligi va ayolning bo'ysunuvchanligi haqidagi qarashlarni mustahkamlab, oilada tenglik tamoyilining buzilishiga olib keladi. Bunday qarashlar zo'ravonlikni oqlashga yoki uni tabiiy hol sifatida qabul qilishga sabab bo'ladi. Ijtimoiy nazoratning sustligi ham zo'ravonlikning davom etishiga sharoit yaratadi. Jamiyatda "oila siri" tushunchasining ustuvorligi zo'ravonlik holatlariga befarq munosabatda bo'lishga olib keladi va ayollarning yordam so'rash imkoniyatini cheklaydi. Bundan tashqari, iqtisodiy qaramlik ham muhim omil hisoblanadi. Moliyaviy jihatdan mustaqil bo'lmagan ayollar zo'ravonlikka chidashga majbur bo'lib, o'z hayoti bo'yicha mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatidan mahrum bo'ladilar.

Oilaviy zo‘ravonlikning psixologik ildizlari shaxsning individual xususiyatlari va hayotiy tajribasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Zo‘ravonlikka moyil shaxslar ko‘pincha impulsiv bo‘lib, empatiya darajasi pastligi bilan ajralib turadi hamda agressiyani muammolarni hal qilishning asosiy vositasi sifatida qabul qiladi. Bolalik davrida zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan yoki uni boshdan kechirgan shaxslar kattalar hayotida ushbu xatti-harakatlarni takrorlash ehtimoliga ko‘proq ega bo‘ladilar. Shuningdek, past o‘zini baholash ham zo‘ravonlikning muhim psixologik omillaridan biridir. Ayrim hollarda zo‘ravonlik qiluvchi shaxs o‘zining ichki ishonchsizligini va ruhiy zaifligini kuch ishlatish orqali qoplashga harakat qiladi.

Oilaviy zo‘ravonlik ayollarning ruhiy salomatligiga chuqur va uzoq muddatli salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayollarda ko‘pincha depressiv holatlar, doimiy xavotir, o‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishi va posttravmatik stress belgilari kuzatiladi. Bunday ruhiy holatlar ayollarning ijtimoiy faolligini pasaytirib, ularni jamiyatdan ajralib qolishiga olib keladi. Zo‘ravonlikning salbiy oqibatlari faqat ayolning shaxsiy hayoti bilan cheklanib qolmay, farzandlar tarbiyasiga ham jiddiy zarar yetkazadi. Zo‘ravonlik muhitida ulg‘aygan bolalarda ham agressiv xulq-atvor yoki psixologik muammolar shakllanish ehtimoli ortadi.

Xotin-qizlarni oilaviy zo‘ravonlikdan himoya qilishda ijtimoiy va psixologik mexanizmlarning uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega. Professional psixologik yordam va maslahat ayollarga o‘z holatini anglash, ruhiy jarohatlarni yengib o‘tish hamda ichki resurslarini tiklashga yordam beradi. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tarmoqlari, jumladan oila a’zolari, do‘stlar, mahalla va nodavlat tashkilotlar tomonidan ko‘rsatiladigan yordam zo‘ravonlikdan chiqish jarayonini yengillashtiradi. Shuningdek, huquqiy ongni oshirish ham muhim omil hisoblanadi. Ayollarning o‘z huquqlarini bilishi va mavjud himoya mexanizmlaridan foydalanishi zo‘ravonlikka qarshi kurashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Oilaviy zo‘ravonlikning oldini olishda kompleks va tizimli yondashuv zarur. Oilaviy hayotga tayyorlash dasturlarini joriy etish, ta’lim muassasalarida gender madaniyatini shakllantirish hamda zo‘ravonlik qurbonlari uchun reabilitatsiya markazlari faoliyatini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Reabilitatsiya jarayonida psixologik terapiya, ijtimoiy moslashuv va kasbiy qo‘llab-quvvatlash ayollarning mustaqil hayotga qaytishiga yordam beradi. Ushbu choralar zo‘ravonlik oqibatlarini bartaraf etish va sog‘lom oilaviy munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Yuqoridagi fikr-mulohazalarga asoslangan holda xulosa sifatida shuni aytish joizki, xotin-qizlarni oilaviy munosabatlarda tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish murakkab, ko‘p qirrali ijtimoiy-psixologik jarayondir. Ushbu muammoni hal etish faqatgina huquqiy choralar bilan cheklanib qolmasdan, jamiyat ongini o‘zgartirish, sog‘lom oilaviy munosabatlarni shakllantirish va psixologik yordam tizimini rivojlantirishni talab etadi. Ilmiy asoslangan yondashuv va kompleks choralar orqali oilada tinchlik va barqarorlikni ta’minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi Qonun. -Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. Gender tengligi kafolatlari to‘g‘risidagi Qonun. - Toshkent, 2019.
3. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO). Violence against women: Key facts . -Geneva:WHO, 2021.
4. Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., Lozano, R. World report on violence and health. -Geneva: World Health Organization, 2002